

شناخت، رفتار، یادگیری

نقش خانواده بر شکل گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی دانش آموزان از دیدگاه آموزگاران

فاطمه سادات طباطبائی جعفری^۱

۱. کارشناسی ارشد فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه قم، قم، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: fstabatabaee98@gmail.com

تاریخ چاپ: ۱۴۰۳/۰۹/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۰

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۱۳

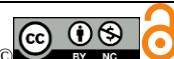
تاریخ ارسال: ۱۴۰۳/۰۸/۱۰

چکیده

این پژوهش با هدف بررسی تاثیر خانواده بر شکل گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی دانش آموزان از دیدگاه آموزگاران دوره دوم ابتدایی (پایه چهارم، پنجم و ششم) در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ انجام شد. این تحقیق دارای رویکرد کیفی، هدف کاربردی و ماهیت توصیفی است. نمونه گیری هدفمند و مطابق با قاعده اشباع نظری انجام شد و ۳۰ نفر از آموزگاران دوره دوم شهر ساوه به عنوان آزمودنی انتخاب شدند. داده ها با استفاده از پرسش نامه محقق ساخته بازپاسخ جمع آوری گردید و به صورت دستی و توسط نرم افزار مکث کیودا ۱۰ بررسی و کدگذاری شد. در بررسی داده ها دو مفهوم کلی، ۱۳ مقوله و ۲۷ زیر مقوله احصاء گردید. بررسی داده ها و نظرات آزمودنی ها نشان داد که آموزگاران معتقدند خانواده به دو روش آگاهانه (تامین عاطفی فرزندان، آماده سازی برای حضور در اجتماع، دخیل کردن فرزندان در تصمیم سازی، توصیه به الگو قرار دادن اهل بیت در زندگی، بازی وارسازی رعایت آداب و اخلاق، تشویق به تفکر در مسائل اخلاقی و اجتماعی، توجه به نیازهای فیزیولوژیک) و ناخودآگاه (روابط اعضای خانواده با یکدیگر، نقش الگویی خانواده، محیط زندگی، مدیریت اقتصادی، گروه همسالان، رسانه) بر شکل گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی تاثیر می گذارد. مطابق نظر آموزگاران دوره دوم ابتدایی سهم اثر ناخودآگاه خانواده بر شکل گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی نوجوانان چشمگیرتر است. نتایج این تحقیق مورد استفاده اساتید، دانشجویان و دغدغه مندان حوزه خانواده، تربیت و آموزش و پرورش قرار می گیرد.

کلیدواژه ها: خانواده، هویت، هویت اجتماعی، هویت عاطفی.

© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

شیوه استناددهی: طباطبائی جعفری، فاطمه سادات. (۱۴۰۳). نقش خانواده بر شکل گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی دانش آموزان از دیدگاه آموزگاران. *شناخت، رفتار، یادگیری*، ۱ (۳)، ۱۹۲-۲۰۷.

Cognition, Behavior, Learning

The Role of the Family in Shaping the Emotional Dimension of Students' Social Identity from the Perspective of Teachers

Fatemeh Sadat Tabatabaee jafari^{1*}

1. Master of Arts in Philosophy of Education, Qom University, Qom, Iran

*Corresponding Author's Email: ftabatabaee98@gmail.com

Submit Date: 2024-10-31

Revise Date: 2024-12-03

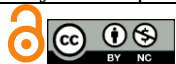
Accept Date: 2024-12-10

Publish Date: 2024-12-20

Abstract

This study aimed to examine the impact of the family on the formation of the emotional dimension of students' social identity from the perspective of upper elementary school teachers (grades 4, 5, and 6) during the 2022–2023 academic year. The research adopted a qualitative approach, with an applied objective and a descriptive nature. Purposeful sampling was conducted based on the principle of theoretical saturation, and 30 upper-elementary school teachers from the city of Saveh were selected as participants. Data were collected using an open-ended, researcher-made questionnaire and were analyzed manually and using MAXQDA 10 software. Two overarching concepts, 13 categories, and 27 subcategories were identified from the data. Analysis of the data and participants' perspectives revealed that teachers believe the family influences the emotional dimension of social identity formation in two ways: consciously (providing emotional support to children, preparing them for social participation, involving them in decision-making, recommending the Ahl al-Bayt as role models, gamifying the practice of manners and ethics, encouraging reflection on ethical and social issues, and attending to physiological needs) and unconsciously (family members' relationships, the family's role-modeling function, the living environment, economic management, peer groups, and media). According to upper-elementary school teachers, the unconscious influence of the family has a more significant impact on the development of the emotional dimension of adolescents' social identity. The findings of this study can be utilized by scholars, students, and stakeholders in the fields of family studies, child development, and education.

Keywords: *family, identity, social identity, emotional identity.*

How to cite: Tabatabaee jafari, F. S. (2024). The Role of the Family in Shaping the Emotional Dimension of Students' Social Identity from the Perspective of Teachers. *Cognition, Behavior, Learning*, 1(3), 192-207.

© 2024 the authors. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

مقدمه

خانواده نقش اساسی در شکل‌گیری هویت اجتماعی نوجوانان ایفا می‌کند، زیرا خودپنداره اولیه کودک، نگرش‌های اساسی و ارزش‌های اخلاقی کودک در محیط خانواده شکل می‌گیرد. بنابراین، باید تأکید کرد که خانواده یک رکن ملی و اجتماعی است که با الگودهی، بینش کودک را شکل می‌دهد (Navabinejad et al., 2024; Sa'adat Dorabi & Ahmadzadeh Mymand, 2023). علاوه بر این، همان‌طور که توسط تارتاکوفسکی اشاره شده است، والدین نقش کلیدی در شکل‌گیری هویت اجتماعی فرزندان دارند. بنابراین، محیط خانواده، پیش‌نیاز شکل‌دهی مؤثر هویت اجتماعی در همه‌ی ابعاد آن (شناختی، عاطفی، اخلاقی، اجتماعی) است. روابط درون خانواده مسلماً تأثیرگذارترین و پایدارترین روابط در طول رشد است. در این روابط وابسته، ارتباطات نقش کلیدی را در تنظیم، تغییر و تعریف واقعیت فعلی خانواده ایفا می‌کند (Segrin & Flora, 2011). بسیاری از آسیب‌های روانی و عاطفی دوره نوجوانی ناشی از ناتوانی افراد در مواجهه با بحران‌ها و موقعیت‌های مختلف و همین‌طور پائین‌بودن میزان عزت‌نفس و تاب‌آوری افراد است (Shabani et al., 2024). ریشه آسیب‌های روانی و عاطفی نابسامانی بعد عاطفی هویت اجتماعی دانش‌آموزان است؛ شناخت کافی فرد از خود، نقش و جایگاه و هویتش در جامعه مانع بروز بسیاری از چالش‌ها می‌گردد. بر اساس نظریه سیستمی خانواده، خانواده‌ها دارای یک ساختار وابسته به هم هستند که در آن الگوها، مرزها، پیام‌ها و قوانینی وجود دارد که سیستم را شکل می‌دهد (Carr, 2012). مهم‌تر از همه، افراد به عنوان عضو جدایی‌ناپذیر از شبکه در نظر گرفته می‌شوند و به شدت تحت تأثیر خانواده اصلی خود در طول مراحل رشد قرار می‌گیرند. به این ترتیب، عملکرد کلی خانواده تأثیر به‌سزایی بر رشد فردی دارد. در رشد فردی، شکل‌گیری هویت به‌عنوان یک فرآیند مهم شناخته می‌شود که از بدو تولد آغاز می‌شود و در تمام مراحل زیست فرد ادامه می‌یابد (Fedorenko et al., 2020).

هویت در عملکرد روانی اجتماعی و تعهد به نقش‌های اجتماعی افراد نمود پیدا می‌کند و به افراد اجازه می‌دهد در جامعه احساس توانایی کنند. اعضای خانواده در فرایند رشد، هویتی منحصر به فرد و مخصوص خود پیدا می‌کنند (Hamedinasab et al., 2020) اما همچنان به خانواده‌ی خود وابستگی عاطفی دارند، بنابراین هویت خانوادگی یا تصور جمعی مربوط به خانواده در ذهن آن‌ها بدون تغییر باقی خواهد ماند. این اعضا به تنهایی زندگی نمی‌کنند، بلکه با یکدیگر ارتباط دارند، آن‌ها نه فقط به‌خاطر نیازهای زیستی از جمله؛ پول، غذا و مسکن بلکه به‌خاطر نیازهای روحی و روانی از جمله؛ نیاز به عشق و محبت، همدلی و همیاری، جامعه‌پذیری و سایر نیازهای عاطفی به یکدیگر نیازمندند. اعضای خانواده برای رسیدن به عملکرد درونی موفق باید خود را با نیازها و خواسته‌های متنوع سایر اعضا و همچنین انتظارات متفاوت شبکه خویشاوندی بزرگتر که همواره در حال تغییر است و در نهایت توقعات کل جامعه تطبیق دهند و با آن‌ها سازگاری یابند. در گروه‌هایی غیر از خانواده می‌توان در نبود یکی از اعضا وظایف او را به شخص دیگری سپرد و یک عضو می‌تواند برای همیشه از گروه منفک شود اما در خانواده این امکان وجود ندارد و در غیاب یکی از اعضا نمی‌توان شخص دیگری را جایگزین ساخت (Goldenberg & Goldenberg, 2016). این امر در مرحله‌ی اول به این جهت است که ارزش اصلی خانواده نتیجه‌ی مجموعه روابطی است که به‌وسیله‌ی تعامل و ارتباط بین اعضای آن به وجود آمده است.

به‌طور خلاصه می‌توان گفت خانواده نظام عاطفی پیچیده‌ای است که از گردهمایی چند نسل به وجود می‌آید و حلقه‌های زمانی مختلفی را دربرمی‌گیرد (مثلاً پدر بزرگ و مادر بزرگ، پدر و مادر، فرزندان)، آنچه خانواده را از سایر نهادها متمایز می‌کند از هم ناگسستگی بودن اعضای خانواده و گرایش عاطفی آن‌ها به یکدیگر است به گونه‌ای که پس از عضویت در یک خانواده از طریق تولد یا ازدواج دیگر نمی‌توان به طور کامل از خانواده جدا شد و این امر ممکن نیست (Carr, 2012).

ارزیابی شرایط خانواده در زمینه‌های مختلف تابع شاخصی به نام عملکرد خانواده است. عملکرد خانواده مفهومی است که بر خواسته‌ها، هدف‌ها، میزان رضایت از زندگی و ارتباطات احساسی اعضای خانواده به‌طور مستقیم اثر می‌گذارد (Scott, 2013). عملکرد خانوادگی نمایانگر میزان سازگاری، نحوه‌ی تعامل اعضای خانواده و ساختار اصلی خانواده از جمله باورهای فرهنگی و ارزش‌ها در خانواده است (Ansari, 2023). عملکرد

تطبیقی خانواده شامل ارتباط مثبت میان اعضای خانواده و پایین بودن سطح تعارض در خانواده است. مولفه مهم ارتباط خوب آن میزان از جرات مندی اعضای خانواده برای ابراز احساسات مثبت و منفی خود از قبیل ناراحتی، عصبانیت، تعارض، رضایت و... است. خانواده‌هایی که از الگوی انعطاف‌پذیری پیروی نمی‌کنند و هیجانات خود را به‌صورت محدود و حساب شده بروز می‌دهند، ناسالم در نظر گرفته می‌شوند.

محیط غنی، برانگیزنده و رشددهنده امکان یادگیری و پیشرفت کودکان را فراهم می‌سازد. در مقابل، محیط خانوادگی ناکارآمد بر بسیاری از جنبه‌های رشد کودکان و انتقال مثبت آنان به بزرگسالی تاثیر منفی دارد (Khodadadi, 2013).

خانواده به عنوان اولین محیط شکل دهنده الگوهای جسمی، احساسی و اخلاقی فرد مورد توجه قرار می‌گیرد و همین امر بیانگر ضرورت پرداختن به نحوه عملکرد درونی خانواده و تاثیر آن بر شکل‌گیری هویت عاطفی است (نقیب زاده، جلالی، ۱۳۹۰). خانواده در تامین سلامت روانی اعضا و نحوه مواجه شدن با فشارهای روانی نقش مهمی دارد همچنین خانواده به‌عنوان مرکز عشق و عاطفه و شکل‌دهنده فرهنگ و تمدن، شخصیت روانی-اجتماعی اعضا را بارور می‌سازد (Farsi, 2024).

ستیر در اثر خود به نام آدم‌سازی، ویژگی‌های خانواده سالم را این گونه مطرح می‌کند: «در یک خانواده بالنده در هر لحظه می‌توان نشاط و سرزندگی، اصالت، محبت و علاقه را احساس کرد». در این خانواده‌ها اعضای خانواده جدای از سن و سال به سادگی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و به بیان احساسات خود می‌پردازند (Satir, 2019).

میزان آزاد بودن خانواده برای ابراز احساسات از جمله ناراحتی و ترس، بیانگر میزان جراتمندی آن‌ها در بروز احساسات است. خانواده‌هایی که توانایی ابراز انواع احساسات، از جمله شادی، غم و خشم را دارا می‌باشند، سالم هستند. مطالعات نشان می‌دهد عملکرد خانواده و اعتماد به دوستان، منابع مهمی برای تامین شادکامی افراد هستند و در شرایط فعلی معمولاً به عنوان پناهگاهی در مقابل ناملایمات زندگی اجتماعی نقش خود را ایفا می‌کنند (Salehzadeh et al., 2016).

عملکرد ناسالم خانواده نقطه مقابل عملکرد سالم است. در مقایسه با خانواده سالم، نظام خانواده با عملکرد ناسالم، بسته است و اعضای این خانواده‌ها ارتباط عاطفی مثبتی با یکدیگر ندارند و از هم فاصله گرفته‌اند. سطح عملکرد ناسالم خانواده‌ها باهم متفاوت است. در بعضی از آن‌ها فاصله بین اعضا زیاد است و روابط آن‌ها با یکدیگر بسیار سرد است. در برخی دیگر، محدوده نظام خانواده روشن نیست و خانواده درگیر مشکلات مختلف است (Navabinejad et al., 2024; Pirzadeh & Parsakia, 2023).

خوی نژاد و همکاران (۱۳۹۱) در پژوهش خود به بررسی رابطه عملکرد خانواده و هویت نوجوانان پرداختند و به این نتیجه رسیدند که مولفه‌های حل مشکل، همراهی عاطفی رابطه مثبت معنادار؛ و کنترل رفتار و آمیزش عاطفی رابطه منفی معنادار با هویت فردی نوجوانان دارد (Khouy, 2012). میرهاشمی و همکاران (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی ارتباط برخی از عوامل اجتماعی با هویت اجتماعی دانش‌آموزان دبیرستان‌های دولتی پرداختند. تحلیل داده‌ها نشان داد بین متغیرهای اجتماعی و هویت‌های شخصی و ارتباطی دانش‌آموزان همبستگی معنادار وجود ندارد، اما بین متغیرهای اجتماعی و هویت‌های اجتماعی و جمعی دانش‌آموزان همبستگی معنادار وجود دارد (Mirhashemi & Heydarpour, 2011). شریفی، امیری و قاسمی (۱۳۹۷)، به انجام مقاله‌ای با عنوان پیش‌بینی هویت اخلاقی نوجوانان براساس عملکرد خانواده به این نتیجه رسیدند که به ترتیب بیشترین قدرت پیش‌بینی‌کنندگی هویت اخلاقی را مؤلفه‌های بیانگری، سبک فرزندپروری مقتدرانه و گرایش فکری-فرهنگی خانواده دارند. همچنین بعد نمادسازی هویت اخلاقی تحت پیش‌بینی مؤلفه سبک والدگری مقتدرانه، بیانگری و تقید مذهبی خانواده قرار می‌گیرد (Sharifi et al., 2018).

کسب هویت از بدو تولد آغاز می‌شود و در طول زندگی ادامه دارد (Rashedi et al., 2020). هویت اجتماعی فردی مهم‌ترین ویژگی اخلاقی محسوب می‌شود، زیرا توانایی مقابله با چالش‌های اجتماعی را می‌دهد. نحوه رفتار والدین با فرزندان در شکل‌گیری هویت اجتماعی نقش مهمی دارد اگر والدین در خانواده خود حمایت عاطفی و آزادی جست و جو کردن و کنکاش را برای فرزندان خود تامین کنند، کودک درک سالمتری از خود خواهد داشت و خانواده به عنوان یک پایگاه امن برای کودک می‌باشد (Sharbatian et al., 2021). در خانواده‌هایی که

روابط عاطفی سالمی حاکم نیست و انسجام و ثبات وجود ندارد فرزندان بیشتر رفتار بحران هویت شده و در ساختن نظریه وجودی در مورد خود ناتوانند. درواقع نبود فضای عاطفی مناسب در خانواده به بی‌ثباتی و ایجاد و گسترش رفتارهای نابهنجار کمک می‌کند. تجربه‌هایی که کودک در محیط خانواده کسب می‌کند عامل مهمی در شکل‌گیری هویت اجتماعی آنهاست. محیط خانواده در اغلب مواقع مملو از عواطف، از خودگذشتگی، همدلی و صمیمیت است اما گاهی ممکن است بحث و جدل و ناراحتی نیز پیش بیاید. کودک در فرایند زندگی این عواطف مثبت و منفی را در کانون خانواده و در تعامل با پدر و مادر و خواهران و برادران خود درک می‌کند (Sa'adat Dorabi & Ahmadzadeh, 2023). ما استدلال می‌کنیم که یکی از راه حل‌های ممکن برای مقابله با چالش‌های اجتماعی، شکل دادن به هویت اجتماعی نوجوانان بالاخص بعد عاطفی هویت اجتماعی از طریق خانواده‌ها است، که در پژوهش‌های اخیر مورد توجه جدی قرار نگرفته است. بر این اساس مطالعه‌ی حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این سوال است که: خانواده چگونه بر شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی نوجوانان تاثیر می‌گذارد؟

روش‌شناسی

این تحقیق با رویکرد کیفی و ماهیت توصیفی انجام شده است. جامعه آماری این پژوهش کلیه معلمان زن و مرد شاغل در دوره دوم ابتدایی شهرساوه در سال تحصیلی ۱۴۰۲-۱۴۰۱ بودند. تعداد کل آموزگاران دوره دوم ابتدایی شهر ساوه ۲۹۳ نفر است. نمونه‌گیری به شیوه‌ی هدفمند انجام شد. پس از اخذ مجوزها تعداد ۶۴ پرسش‌نامه در مدارس مختلف از جمله مدارس دولتی و غیردولتی، مدارس شاهد، مدارس حاشیه شهر و مرکز شهر توزیع گردید. پرسشنامه‌های محقق ساخته باز پاسخ با هماهنگی مدیران مدارس به صورت حضوری توزیع شد، پرسشنامه‌ها به مدت دو هفته در اختیار آموزگاران قرار گرفت و سپس جمع‌آوری گردید. مدارس که آموزگاران آن‌ها به پرسشنامه پاسخ دادند عبارتند از: دبستان شهید پیران، دبستان شهید صفری، دبستان شهید کاظمی، دبستان هاجر، دبستان آزادی، دبستان تذهیب، دبستان کوثر، دبستان علوی، دبستان تربیت، دبستان حاج فدایی. از این بین بر اساس قاعده اشباع نظری ۳۰ پرسشنامه که پاسخ‌های جامع‌تر و داده‌های بیشتری را در برداشتند، مورد تایید قرار گرفتند. معلمانی که سابقه تدریس آن‌ها در دوره دوم ابتدایی کمتر از سه سال بود در این نمونه‌گیری شرکت داده نشدند. کلیه داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها به صورت دستی و با استفاده از نرم افزار مکت کیودا ۱۰، کدگذاری و تجزیه و تحلیل شد. برای دستیابی به اعتبار یا روایی پژوهش، از روش‌های مختلفی استفاده شده است. محقق در جهت تکمیل پرسشنامه‌ها درگیری طولانی مدت، با موضوع موردنظر و محیط پژوهش داشته است. پرسشنامه‌ها پس از کامل شدن، مجدد توسط آزمودنی‌ها مورد بازنگری قرار گرفت؛ همچنین انجام کدگذاری دستی در کنار استفاده از نرم‌افزار موجب اعتبار بیشتر پژوهش شده است. در این مطالعه، از روایی اعتبار با رویکرد کیفی و مقیاس روایی صوری جهت تعیین روایی ابزار تحقیق بهره گرفته شده است به این صورت که ابزار تحقیق در اختیار صاحب‌نظران و اساتید قرار گرفت و پس از گردآوری و اعمال نقطه نظرات آن‌ها روایی ظاهری تایید شد. سپس در گام بعدی، براساس نقطه نظرات خبرگان ابزار تحقیق مورد اصلاح و بازنگری قرار گرفت و پرسشنامه نهایی تدوین و مورد استفاده قرار گرفت. پس از طراحی پرسشنامه، سوالات پرسشنامه توسط آموزگاران صاحب نظر و همکارانشان مورد بررسی قرار گرفت و نظرات ارزشمند آن‌ها نیز مورد استفاده قرار گرفت.

پایایی درجه‌ای از یکسان بودن نتایج در طول زمان معین و تحت شرایط مشابه و با روش کار مشابه می‌باشد که با قابلیت تکرار و قابلیت تکثیر نتایج، اندازه‌گیری می‌شود. برای دستیابی به این منظور از روش بوون و بوون (۲۰۰۸) با عنوان شاخص ثابت یا پایایی باز کدگذاری استفاده شد (خواستار، ۱۳۸۸). از بین پرسشنامه‌های موجود پنج پرسشنامه که جامع ترین پاسخ‌ها را داشتند انتخاب شدند و پس از گذشت دو هفته توسط یک کدگذار ثابت باز کدگذاری شدند. کدهای مشابه با عنوان «توافق» و کدهای غیر مشابه با عنوان «عدم توافق» تعیین شدند. نتایج در جدول شماره ۱ ذکر شده است. بر اساس جدول مقدار پایایی باز کدگذاری با استفاده از رابطه زیر، ۹۱/۵ درصد به دست آمد، که میزان بالایی است.

$$\frac{2 \times \text{کد موردهای توافق}}{\text{کل کدها}} \times 100 \rightarrow \frac{114 \times 2}{249} \times 100 = 91/5\%$$

جدول ۱. نتایج بازکدگذاری پاسخها

شماره مشارکت کننده	تعداد کل کدها	موارد توافق	موارد عدم توافق	پایایی
۷	۵۶	۲۵	۳	۸۹٪
۱۹	۴۷	۲۲	۳	۹۳٪
۲۱	۶۲	۲۹	۴	۹۳٪
۳	۳۹	۱۸	۳	۹۳٪
۱۲	۴۵	۲۰	۵	۸۸٪

یافته‌ها

در این بخش با بررسی، تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه‌ها به پاسخ این پرسش پرداخته می‌شود که نقش خانواده در شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی دانش‌آموزان چگونه است؟

نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده‌ها شامل دو مفهوم کلی با عنوان (۱-تاثیر آگاهانه با ۷ مقوله و ۱۳ زیر مقوله) و (۲-تاثیر ناخودآگاه با ۶ مقوله و ۱۴ زیر مقوله) است:

جدول ۲. مقوله‌های تاثیر آگاهانه خانواده بر شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی

مفهوم	مقوله	زیرمقوله	فراوانی
تاثیر آگاهانه	تلاش برای تامین عاطفی	توجه به تفاوت‌های فردی	۱۱
		شناسایی نیازهای روحی	۹
		تلاش برای ارتقا سلامت روان	۴
	آماده سازی برای حضور در اجتماع	شناخت علایق	۶
		آمادگی برای رویارویی با مشکلات	۹
		حضور فعال اجتماعی	۶
		آموزش آداب معاشرت از طریق داستان	۲
	دخیل کردن فرزندان در تصمیم سازی	گفت و گو	۴
		توجه به آزادی بیان در خانواده	۳
	توصیه به الگو قراردادن اهل بیت در زندگی	آشنا نمودن فرزندان با داستان‌های زندگی اهل بیت	۲
	بازی وار سازی رعایت آداب و اخلاق	آموزش آداب و اخلاق با بازی‌های نمایشی	۲
	تشویق به تفکر در مسائل اخلاقی و اجتماعی	زمینه سازی تفکر فرزند در علت‌ها و پیامدهای رفتار افراد در اجتماع	۱
	توجه به نیازهای فیزیولوژیک	برطرف کردن نیازهای جسمی	۸

۱. تامین عاطفی فرزندان

۱.۱. توجه به تفاوت‌های فردی: پس از تحلیل داده‌ها مشخص شد که ۱۱ نفر از مشارکت‌کنندگان به تاثیر تفاوت‌های فردی بر بعد عاطفی هویت اجتماعی پرداخته‌اند. والدین باید در برخورد با فرزندان خود به یادداشته باشند که آن‌ها دارای تفاوت‌های فردی و ویژگی‌های شخصیتی متفاوتی هستند. همچنین ویژگی‌های فردی در دختر و پسر متفاوت است. لذا باید از به‌کاربردن روشی یکسان در برخورد با شخصیت‌های مختلف خودداری نمایند. روش برخورد والدین می‌تواند نقشی تعیین‌کننده در شکل‌گیری شخصیت و هویت‌یابی نوجوانان داشته باشد. مشارکت-کننده شماره ۱۸ بیان میکند: «اگر از یک ماهی توقع داشته باشیم از درخت بالا برود به این نتیجه میرسیم که او کاملاً بی استعداد و ناتوان است». این مطلب نشان‌دهنده آن است که هر فرد توانایی‌های منحصر به فرد خود را دارد و نباید با دیگران مقایسه شود. یکی دیگر از آموزگاران مینویسد: همان‌طور که معلمان باید در آموزش سبک‌های یادگیری مختلف را مدنظر داشته باشد اولیا نیز باید تفاوت‌های فردی فرزندان خود را مدنظر قرار دهند (ازمودنی ۲۳).

۲.۱. شناسایی نیازهای روحی: والدینی که به نیازهای فرزندان خود توجه کافی نشان می‌دهند، زمینه امنیت و آرامش را در خانواده خود مهیا می‌سازند. یکی از عوارض دست نیافتن به خواسته‌ها و نیازها بروز رفتارهای نامناسب در جامعه است برای مثال اگر نیاز فرزند به توجه در خانواده تامین نشود فرزند برای تامین این نیاز در جامعه ممکن است دست به رفتارهای مخرب بزند.

۹ نفر از آزمودنی‌ها تاثیر به توجه به نیازهای فرزند در خانواده اشاره کردند. مشارکت‌کننده شماره ۳ می‌گوید: «توجه کافی به نیازهای فرزند در خانواده زمینه شکل‌گیری هویت اجتماعی را فراهم می‌سازد». مشارکت‌کننده شماره ۱۹ می‌نویسد: «دانش‌آموزی که از لحاظ عاطفی در خانواده تامین شده باشد، کمتر دچار آسیب‌های اجتماعی خواهد شد».

۳.۱. تلاش برای ارتقا سلامت روان: ۴ نفر از آزمودنی‌ها به نقش خانواده در ارتقا سلامت روان اشاره کرده‌اند. عدم توجه والدین به نیاز به محبت و همدلی می‌تواند زمینه بروز اضطراب و ترس را در فرزند ایجاد کند، اگر این اضطراب ادامه پیدا کند ریشه بروز بسیاری از اختلالات روانی می‌گردد. آزمودنی شماره ۱۱ بیان می‌کند: «خانواده می‌تواند با تزریق مهر و محبت و در گذر سالیان روح لطیف کودک را چکش کاری کند و به آن شکل دلخواه ببخشد».

۲. آماده‌سازی برای حضور در اجتماع

۱.۲. شناخت علایق: در بررسی داده‌ها مشخص شد که ۶ نفر از آزمودنی‌ها به نقش والدین در شناسایی علایق فرزندان و تاثیر آن بر شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی پرداخته‌اند. آزمودنی شماره ۱۳ معتقد است: «اعضای خانواده با تقویت مثبت و منفی می‌توانند ویژگی‌هایی را در فرد پررنگ یا کم رنگ کنند». آزمودنی شماره ۶ بیان می‌دارد: «فراهم‌سازی زمینه حضور فرد در کلاس‌های متنوع منجر به شناخت استعدادها و علایق می‌شود».

۲.۲. آمادگی برای رویارویی با مشکلات: خانواده‌ها باید به فرزندانشان فرصت آزمون و خطا بدهند و به جای کودک کاری انجام ندهند بلکه به کودک این فرصت را بدهند که به طور مستقل تجربه‌های جدیدی کسب کنند. با این کار خانواده فرزند خود را برای مواجهه با مشکلات آماده می‌کند. ۹ نفر از آزمودنی‌ها به اهمیت نقش خانواده در این مورد اشاره کرده‌اند. آزمودنی شماره ۲۶ می‌نویسد: «صبوری والدین و اجازه آزمون و خطا دادن به فرزند منجر به رشد استقلال و دیگر توانایی‌های او می‌شود». آزمودنی شماره ۳ می‌نویسد: «یکی از نقش‌های مهم و اجتناب‌ناپذیر خانواده‌ها آماده‌سازی فرزند برای مراحل مختلف زندگی و مواجهه با مشکلات و مسائل احتمالی است که ممکن است در جامعه رخ دهد». آزمودنی شماره ۱۷ می‌نویسد: «خانواده‌هایی که در هنگام بروز مشکلات به جای ارائه راه‌حل فرزند خود را حمایت می‌کنند تا خود مشکلش را حل کند کمک بزرگی به شکل‌گیری هویت اجتماعی او می‌کنند».

۳.۲. حضور فعال اجتماعی: والدین می‌توانند با همراه کردن فرزندان خود در محیط‌های مختلف اجتماعی مثل فروشگاه، مسجد و... نحوه رفتار در این اماکن را به کودکان آموزش دهند. طبق یافته‌های پژوهش، ۶ نفر از آموزگاران به نقش حضور اجتماعی فعال در شکل‌گیری بعد عاطفی اشاره کرده‌اند. آزمودنی شماره ۱۷ می‌نویسد: «دانش‌آموزانی که از کودکی در جوامع و گروه‌هایی به جز خانواده حضور داشته‌اند تصور کامل‌تر و درک بهتری از نقش خود در جامعه دارند».

۴.۲. آموزش آداب معاشرت از طریق داستان: همانطور که در جدول ۲ آمده است ۲ نفر از آموزگاران به تاثیر آموزش آداب معاشرت از طریق داستان پرداخته‌اند. آزمودنی شماره ۸ می‌نویسد: «خانواده‌ها می‌توانند بسیاری از نکات اخلاقی و نحوه‌ی برخورد با دیگران در اجتماع را از طریق قصه به فرزندانشان بیاموزند. آموزش از طریق داستان باعث همزادپنداری فرد با شخصیت‌های اصلی قصه شده و منجر به الگوبرداری از آن‌ها می‌شود».

۳. دخیل کردن فرزندان در تصمیم‌سازی

۱.۳. گفت‌وگو: طبق داده‌های به دست آمده ۴ نفر از آزمودنی‌ها به تاثیر گفت و گو بر شکل‌گیری بعد شناختی هویت اجتماعی پرداخته‌اند. آزمودنی شماره ۸ بیان می‌دارد: «پدران نقش مهمی در آموزش خوب و بد و چگونگی رفتار در جامعه به فرزندان خود دارند». گاهی

صحبت‌های والدین و فرزندان چون در محیط تشنج‌زا شکل می‌گیرد تاثیر منفی بر شکل‌گیری هویت اجتماعی دارد و موجب تحریک حس لجبازی در نوجوانان می‌شود (آزمودنی ۱۷).

۲.۳. توجه به آزادی بیان در خانواده: آزمودنی شماره ۱۳ می‌نویسد: «برخی خانواده‌ها برای تصمیم‌گیری در امور مختلف به نظرات فرزندان خود توجه دارند و نقطه نظرات مخالف را می‌پذیرند. فرزندان این خانواده‌ها احساس بهتری در اجتماع دارند».

۴. توصیه به الگو قرار دادن اهل بیت در زندگی

۱.۴. آشنا نمودن فرزندان با داستان‌های زندگی اهل بیت: ۲ نفر از آزمودنی‌ها به تاثیر الگو قرار دادن زندگی اهل بیت (علیهم السلام) در شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی پرداخته‌اند. اخلاق نیکو و طرز برخورد اهل بیت به عنوان بزرگان مکتب اسلام با شیعیان الگوی مناسبی برای سبک زندگی اجتماعی می‌باشد. (آزمودنی ۲۴)

۵. بازی وار سازی رعایت اداب و اخلاق

۱.۵. آموزش آداب و اخلاق با بازی‌های نمایشی: پدر و مادر می‌توانند با طراحی سناریو هایی، به طور غیر مستقیم و به صورت بازی نقش فرزند در اجتماع را به او نشان بدهند. این نوع آموزش تاثیرگذارتر از آموزش مستقیم خواهد بود (آزمودنی ۲).

۶. تشویق به تفکر در مسائل اخلاقی و اجتماعی

۱.۶. زمینه سازی تفکر فرزند در علت‌ها و پیامدهای رفتار افراد در اجتماع: آزمودنی شماره ۱۴ بیان می‌دارد: «خانواده‌هایی که زمینه حضور در اجتماع به عنوان تماشاگر فعال را برای فرزندان خود ایجاد می‌کنند کمک شایانی به شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی او می‌کنند به این جهت که فرزند با نگاه انتقادی به رفتارهای دیگر افراد جامعه علت و پیامد هر رفتار را شناسایی می‌کند». این امر زمینه تفکر فرزند در مسائل مختلف را فراهم می‌کند و موجب تکامل دیدگاه و بینش او می‌شود.

۷. توجه به نیازهای فیزیولوژیک

۱.۷. برطرف کردن نیازهای جسمی: هنگامی که انواع نیازهای فرزندان مورد توجه قرار بگیرد آن‌ها تربیت پذیرتر می‌شوند و راحت‌تر میتوان رفتارهای ناشایست آن‌ها را اصلاح کرد. آزمودنی شماره ۱۸ بیان می‌دارد: «کودک از فردی که در دوران کودکی و دوران نیاز به او رسیدگی کرده و لقمه در دهانش گذاشته است به طور ناخودآگاه تاثیرپذیری بیشتری دارد».

جدول ۳. مقوله‌های تاثیر نا خودآگاه خانواده بر شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی

مفهوم	مقوله	زیر مقوله	فراوانی
تأثیر ناخودآگاه	روابط اعضای خانواده	روابط والد فرزندی	۱۹
		داشتن خواهر و برادر	۳
نقش الگویی خانواده	نقش الگویی خانواده	روابط پدر و مادر	۱۲
		مفهوم خوب و بد در خانواده	۹
		ایجاد روحیه سپاس‌گذاری در فرزندان	۴
		سپردن مسئولیت متناسب با توان فرزند به او	۵
محیط زندگی	محیط زندگی	سازگاری اجتماعی	۳
		فرهنگ خانواده	۶
		سطح تحصیلات والدین	۳
		میزان درآمد	۴
مدیریت اقتصادی	مدیریت اقتصادی	رعایت تعادل در پاسخگویی به خواسته‌های فرزند	۲
		رشد عاطفی در تعامل با همسالان	۸
		انتخاب دوست	۵
		میزان استفاده و اثرپذیری از رسانه ها	۵
گروه همسالان	گروه همسالان		
رسانه	رسانه		

۱. روابط اعضای خانواده

۱.۱. روابط والد فرزندی: ۱۹ نفر از آزمودنی‌ها به تاثیر روابط والدین با فرزند خود در شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی پرداخته‌اند.

والدینی که فرزندان خود را به گونه‌ای تربیت می‌کنند که دارای استقلال عاطفی هستند و آن‌ها را به سمت واقع‌گرایی سوق می‌دهند در کاهش روابط ضد اجتماعی و افزایش روابط عاطفی مثبت آن‌ها نقش مثبتی دارند.

نظرات آزمودنی‌ها نیز بیان‌گر تاثیر روابط والدفرزندی بر شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی است. آزمودنی شماره ۷ می‌نویسد: «نقش پدر در تامین عاطفی دختران بسیار حائز اهمیت است و دخترانی که رابطه عاطفی قوی با پدران خود دارند گرایش کمتری به ایجاد ارتباط با جنس مخالف دارند». آزمودنی شماره ۲۰ می‌نویسد: «مادر منبع آرامش و محبت درون خانواده است و فرزندانی که رابطه بهتری با مادرشان دارند دچار مشکلات کمتری می‌شوند».

۲.۱. داشتن خواهر و برادر: همان‌طور که در جدول ۲ آمده است ۳ نفر از آموزگاران به تاثیر روابط بین فرزندان خانواده در شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اشاره کرده‌اند. آزمودنی شماره ۱۷ می‌نویسد: «بعد از مادر، خواهر نقش مرکز عاطفی خانواده را ایفا می‌کند». آزمودنی ۲۸ معتقد است: «دانش آموزانی که خواهر و برادر دارند هویت اجتماعی قوی‌تری دارند». در روابط بین خواهر و برادرها در مقایسه با روابط دوستانه اعتماد بیشتری وجود دارد، این حس اعتماد امکان درد و دل و مشورت کردن در امور مختلف را بین خواهر و برادرها فراهم می‌سازد و از طرفی موجب صمیمیت بیشتر آن‌ها با یکدیگر می‌شود.

۱.۳. روابط پدر و مادر: ۱۲ نفر از آزمودنی‌ها به این نکته اشاره کرده‌اند که روابط بین والدین تاثیر مهمی بر شکل‌گیری جنبه عاطفی هویت اجتماعی دارد. پدر و مادرهایی که روابط مثبت و پایداری با یکدیگر ندارند و فضای حاکم بر خانه‌ی آن‌ها پرتنش و استرس‌زا است نمی‌توانند به خوبی با فرزندان خود ارتباط برقرارکنند. فرزندان این خانواده‌ها به مرور زمان دچار بحران هویت می‌شوند و نمی‌توانند نقش خود را در خانواده و جامعه پیدا کنند. آزمودنی شماره ۲۳ می‌گوید: «اگر دانش‌آموز شاهد درگیری و نزاع بین اعضای خانواده باشد این مطلب تاثیر جبران‌ناپذیری بر روحیات او دارد». آزمودنی شماره ۱۳ می‌نویسد: «میزان احترامی که پدر و مادر برای هم قائل هستند و نوع رفتار آن‌ها در شکل‌گیری هویت عاطفی تاثیرگذار است».

۲. نقش الگویی خانواده

۱.۲. مفهوم خوب و بد در یک خانواده: خوب و بد مفاهیمی انتزاعی هستند که نمی‌توان آن‌ها را به طور مشخص تعریف نمود، بلکه برای آن‌ها مصادیقی وجود دارد که نشان می‌دهد یک عمل خوب است یا بد. مصادیق خوبی و بدی در هر خانواده متفاوت است یک خانواده ممکن است عملی را بد بداند و آن را تقبیح کند و خانواده دیگر آن عمل را مصداق بدی نداند این مطلب نشان دهنده‌ی نسبی بودن مفهوم خوب و بد است. هر فرد با توجه به خانواده‌ای که در آن رشد کرده است تعریفی از خوب بودن و بد بودن دارد که این تعریف در همان سال‌های اول زندگی در ذهن فرد شکل می‌گیرد.

۹ نفر از آزمودنی‌ها به نقش خانواده در شناخت خوب و بد اشاره کرده‌اند. آزمودنی شماره ۶ معتقد است: «مفهوم خوب و بد در سنین کودکی شکل می‌گیرد که والدین و به خصوص مادر در شکل‌گیری این مفهوم نقش دارند». کودکان با کمک خانواده و مشاهده بازخورد آن‌ها نسبت به رفتارهای مختلف به این نکته پی می‌برند که چه کاری خوب است و چه کاری بد است (آزمودنی ۱۲).

۲.۲. ایجاد روحیه سپاس‌گزاری در فرزندان: جلب توجه فرزندان به نعمت‌ها و داشته‌ها و همین‌طور آموزش ابراز احساس رضایت به فرزندان از جمله کارهایی است که والدین می‌توانند برای تقویت روحیه سپاس‌گزاری فرزندان خود انجام دهند. برای مثال اگر از دریافت چیزی خوشحال و خوشنود هستند می‌توانند با تشکر کردن احساس خود را بروز دهند. هنگامی که فرزند مورد لطف و محبت یک شخص قرار گرفته است یا هدیه‌ای دریافت کرده است بهترین موقعیت برای واکاوی احساس او و کمک به درک بهتر حس قدر دانی در کودک است. آزمودنی شماره ۶ معتقد است: «دانش آموز رفتارهای اولیا خود را به دقت مشاهده می‌کند و از آن‌ها یاد می‌گیرد که چگونه شکر نعمت‌ها را به جا بیاورد».

برخی از والدین با مقایسه زندگی خود با دیگران دائما در حال ناسپاسی و ابراز نارضایتی از وضعیت موجود هستند که این امر سبب سلب شادی حاصل از شکرگزاری ولدت بردن از داشته‌ها می‌شود. فرزندان این خانواده‌ها معمولا افراد پرتوقعی هستند که هرچقدر هم محیط غنی و پربراری داشته باشند احساس رضایت و شادی نخواهند کرد. آزمودنی ۲۴ می‌نویسد: «چه بسا فرزندی که همه زحمتهای والدین را وظیفه‌ی آنها می‌داند و حتی از والدین خود طلبکار هم هستند که چرا امکانات بیشتری در اختیارشان قرار نمی‌دهند».

۳. محیط زندگی

۱.۳. سپردن مسئولیت متناسب با توانایی فرزند به او: با تقسیم وظایف خانواده‌ها می‌توانند حس خودباوری و اعتماد به نفس را در فرزندشان تقویت کنند (آزمودنی ۵)

۲.۳. سازگاری اجتماعی: خانواده مناسب ترین محیط برای ایجاد حس اجتماعی مثبت در فرزندان است. خانواده با حمایت از فرزندان و پرورش خلاقیت و توانایی آنها قدرت سازگاری اجتماعی را در فرزند افزایش می‌دهند (آزمودنی ۳)

۳.۳. فرهنگ خانواده: فرهنگی که فرد در آن متولد شده و رشد می‌کند، تعیین می‌کند که او در جامعه چه کاری باید انجام دهد و چه نقشی ایفا کند (یاورزاده، ۱۳۸۲: ۴۰). هویت اجتماعی زمانی به تکامل می‌رسد که فرد بتواند در جامعه و گروه نقش موثری ایفا کند (آزمودنی ۱۰).

۴.۳. سطح تحصیلات والدین: طبق اطلاعات به دست آمده از پرسشنامه‌ها ۳ نفر از آزمودنی‌ها به میزان اهمیت تحصیلات والدین بر شکل گیری هویت اجتماعی پرداخته‌اند. میزان تحصیلات والدین می‌تواند بیانگر جایگاه و منزلت اجتماعی آنها باشد و دانش آموزانی که در خانواده‌های تحصیل کرده رشد کرده‌اند معمولا اجتماعی تر هستند و اعتماد به نفس بالاتری دارند (آزمودنی ۱۹).

۴. مدیریت اقتصادی

۱.۴. میزان درآمد خانواده: ۴ نفر از آزمودنی‌ها به این نکته اشاره کرده‌اند که میزان درآمد و سطح مالی خانواده‌ها در شکل‌گیری هویت اجتماعی فرزندان تاثیرگذار است. «البته تربیت اقتصادی بیشتر تحت تاثیر نوع رفتار و نگرش والدین است و کمتر به میزان درآمد ارتباط دارد. آزمودنی ۲۶ می‌نویسد: «دانش آموزان مدارس دولتی و غیردولتی در برخورد با مسائل اجتماعی رفتارهای متفاوتی دارند که این امر می‌تواند ناشی از نوع تربیت خانوادگی و سطح درآمد خانواده‌ها باشد».

۲.۴. رعایت تعادل در پاسخگویی به خواسته‌های فرزند: در زمینه تربیت اقتصادی کودک، آموزش تشخیص و تفکیک خواسته‌ها و نیازها از یکدیگر تاثیر چشم گیری در رفتارهای فرزند دارد در خانواده‌هایی با سطح در آمد بالا معمولا فرزندان بین خواسته‌ها و نیازها تفاوتی قائل نیستند به جهت اینکه امکانات رفاهی به صورت همه جانبه برای آنها فراهم است. آزمودنی ۸ بیان می‌دارد: «دانش آموزانی که در خانواده همه‌ی خواسته‌هایشان با یک اشاره برآورده شده است در مدرسه سطح تاب آوری پایین‌تری دارند و در موقعیت‌هایی که اوضاع بر وفق مرادشان نیست به جای تلاش برای بهبود شرایط، اعتراض می‌کنند».

۵. گروه همسالان

۱.۵. رشد عاطفی در تعامل با همسالان: والدین می‌توانند برای کودکان زمینه حضور در محیط‌های بازی و تعامل با همسالان را ایجاد کنند آنان همچنین می‌توانند نوجوانان را به عضویت در گروه‌های مختلف و شرکت در اردوها و برنامه‌های اجتماعی تشویق کنند. با این کار به کودک و نوجوان این امکان را می‌دهیم که تصور صحیح تری از نقش خود در اجتماع داشته باشد آزمودنی شماره ۱۱ می‌نویسد: «حضور در جمع‌های فامیلی و بازی با افراد همسن باعث شناخت بهتر فرد از خود می‌شود». آزمودنی شماره ۲ می‌نویسد: «خانواده‌هایی که به فرزندان خود این امکان و اجازه را می‌دهند که در اجتماع‌های مختلف از جمله گروه دوستان، گروه‌های نمایش و سرود و... حضور داشته باشند کمک بزرگی به رشد بعد عاطفی هویت اجتماعی او می‌کنند».

۲.۵. انتخاب دوست: عضویت در گروه دوستان در رشد روانی نوجوان نقش به سزایی دارد. آزمودنی شماره ۲۳ می‌گوید: «گروه‌های دوستی بستری را برای به کارگیری مهارت‌های اجتماعی، تمرین نقش‌های مختلف و تخلیه هیجانات و احساسات نوجوان فراهم می‌کنند». آزمودنی

شماره ۵ بیان میکند: «نوجوانان در سه مورد گروه‌های دوستی را سرمشق خود قرار می‌دهند: ظاهر (تیپ ظاهری، مدل مو و...)، پوشش (لباس ها، مدها و...)، زبان (تکیه کلام‌ها و...)».

۶. رسانه

۱.۶. میزان استفاده و اثرپذیری از رسانه‌ها: رسانه بر سبک تفکر، رفتار، باور و حتی انتخاب معنا و هدف و سبک زندگی فرزندان تاثیر می‌گذارد. هر چه میزان استفاده از رسانه‌ها و فضای مجازی بیشتر باشد اثرپذیری از آن‌ها بیشتر است و فرزندان از دنیای واقعی فاصله می‌گیرند (آزمودنی ۱۴).

بحث و نتیجه‌گیری

خانواده یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه است که شخصیت انسان را شکل می‌دهد. مطلوبیت، رضایت، شادی، کیفیت و عملکرد درونی بهینه خانواده‌ها عوامل موثر در رشد و تکامل اعضای خانواده هستند. خانواده اولین بستری است که فرزندان در آن می‌اندیشند، احساس می‌کنند، عمل می‌کنند، می‌آموزند و تغییر می‌کنند (Szapocznik et al., 2013).

نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها بیانگر تاثیر خانواده به دو صورت (آگاهانه و خود خواسته) و (ناخودآگاه و در جریان زندگی) در شکل‌گیری و تقویت بعد عاطفی هویت اجتماعی آنان است. رابطه‌ی پدر و مادر با یکدیگر شکل‌دهنده‌ی فضای عاطفی خانواده است خانواده‌هایی که در آن‌ها والدین به یکدیگر عشق می‌ورزند و فرزندان در محیطی سرشار از عشق و آرامش رشد می‌کنند نسبت به خانواده‌هایی که در آن‌ها پدر و مادر باهم در جنگ و نزاع هستند یا یکدیگر را تحمل می‌کنند و دچار طلاق عاطفی شده‌اند، سطح امنیت روانی بالاتر است که این مطلب با نتایج پژوهش شربتیان، جهانشیری و قاسمی، همسو می‌باشد. در خانواده‌هایی که پدر و مادر روابط مثبت و پایداری با یکدیگر ندارند، میزان تعامل و ارتباط اعضای خانواده با یکدیگر کمتر است و فرزندان چنین خانواده‌هایی دچار اضطراب می‌شوند و برای انجام امور احساس ناکافی بودن دارند. تربیت فرزندان به گونه‌ای که آن‌ها با دلبستگی ایمن و عدم وابستگی بیمارگونه به والدین بار بیایند و بتوانند روابط عاطفی مثبت ایجاد کنند سبب ایجاد آرامش و برطرف شدن استرس‌های محیطی و بروز سازگاری اجتماعی بیشتر و ایفای نقش موثرتر در جامعه خواهد شد. همسو با نتایج این تحقیق، الیوتی و همکاران (۲۰۲۰) نیز در مطالعه خود با بررسی نقش مادر، همسالان و جنسیت در تشکیل هویت اجتماعی نوجوانان دبیرستانی آمریکایی، نشان دادند که مادران و حتی نوع شغل آنان، گروه‌های دوستی که نوجوانان با آن‌ها بیشترین ارتباط را دارند و حتی جنسیت درک‌های متفاوتی از هویت اجتماعی به دانش‌آموزان می‌دهد و حتی در انتخاب‌های آنان در آینده بسیار اثرگذار است (Olivetti et al., 2020).

مطابق نظر فدورنکو و همکاران، افراد به شدت تحت تاثیر خانواده اصلی خود هستند و این امر می‌تواند تاثیر چشمگیری بر شکل‌گیری هویت داشته باشد یافته‌های پژوهش حاضر، حاکی از آن است که تعامل بین سایر اعضای خانواده از جمله خواهر و برادرها با یکدیگر، چون بر پایه اعتماد و شناخت کافی از یکدیگر است و از جهت هم نسل بودن درک بهتری بین آن‌ها شکل می‌گیرد منجر به رشد بعد عاطفی هویت اجتماعی می‌شود. خواهر و برادرها می‌توانند با ایجاد روابط مثبت با یکدیگر به شناخت بهتری از عواطف و احساسات دست پیدا کنند. این شناخت منجر به تسهیل شناسایی نقش عاطفی فرد در جامعه می‌شود.

طبق نتایج حاصل از بررسی داده‌ها پدر و مادر با رفتار خود و بازخوردهایی که به محیط پیرامون ارسال می‌کنند به کودک می‌آموزند که چه کاری خوب و چه کاری بد است، همچنین آن‌ها با آموزش و تمرین می‌توانند روحیه سپاس‌گزاری و قدر دانی را در فرزندان تقویت کنند البته شکل‌گیری این روحیه نیز در وهله‌ی اول به هویت فردی و اجتماعی والدین و میزان رضایتمندی و قدردانی آن‌ها وابسته است.

تامین انواع نیازهای فرزندان در سنین کودکی در کانون خانواده سبب ایجاد حس مثبت نسبت به اعضای خانواده و والدین می‌شود و این احساس نیروی محرکه فرد برای تربیت پذیری بیشتر در محیط خانواده می‌شود. همان‌طور که گلدنبرگ اشاره کرده است فرزندان نیازهای متفاوتی دارند و برطرف‌سازی این نیازها عامل همبستگی اعضای خانواده است با تامین به موقع و صحیح نیازهای فرزندان از قبیل نیاز به توجه

و محبت بسیاری از ناهنجاری‌های اجتماعی قابل کنترل خواهد بود. پدر و مادر باید در برخورد با فرزندان این مطلب را مد نظر داشته باشند که هر فرد دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است و از اجبار به انجام یک کار به یک شیوه خاص یا مقایسه توانایی‌های فرزندان با یکدیگر خودداری کنند. زیرا این توقع نابه جا از فرزند موجب بروز احساس طردشدگی و افسردگی در فرد میشود در نتیجه این حس بر بعد عاطفی هویت اجتماعی تاثیر منفی می‌گذارد.

نتایج حاصل از این پژوهش حاکی از آن است که والدین آگاه از طریق صحبت و تعامل موثر با فرزندان و همچنین فراهم کردن زمینه‌ی بروز استعدادها و علایق و مشاهده‌ی دقیق رفتارهای فرزندان خود علایق فرزند را که ریشه در استعدادها و مهارت‌های او دارد شناسایی می‌کنند و محیطی مناسب برای پیگیری این علایق فراهم می‌کنند که فرزند بتواند چگونگی حضور خود در جامعه را آزادانه انتخاب کند و احساس مثبتی به نقش خود در اجتماع داشته باشد. در خانواده‌هایی که والدین دیدگاه‌های پذیرشگر دارند امکان رشد به بالاترین میزان خود می‌رسد. فرزندان در این خانواده‌ها از رشدذهنی، ابتکار و امنیت عاطفی بیشتری برخوردارند، در مقابل فرزندان خانواده‌هایی با نگرش طردکننده و سلطه‌جو افرادی متزلزل، سرکش، پرخاشگر و ستیزه‌جو هستند (Hoseini Mehrabadi & Asghari, 2021).

ویژگی‌هایی از جمله صبوری، قاطعیت و حمایت‌گر بودن خانواده به فرزند این فرصت را می‌دهد که در موقعیت‌های مختلف توانایی‌های خود را کشف کند و نقش خود در آن موقعیت را شناسایی کند. والدین با رفتارهای خود و بازخوردهایی که نسبت به اشتباهات فرزندان دارند به آن‌ها می‌آموزند که با مشکلات بجنگند یا از آن‌ها بترسند و از پذیرش مسئولیت‌های جدید سرباز بزنند. همسو با نتایج این پژوهش اندر و گولای (۲۰۰۹) در بررسی کودکان پیش‌دبستانی و دبستانی گزارش کردند که فرزندان خانواده‌های سهل‌گیر به احساس‌ها و تفکرات دیگری جز احساس و تفکرات خود علاقه‌ای نشان نمی‌دهند، خودکنترلی کافی ندارند، اعتمادبه‌نفس کمی دارند و ممکن است مهارت‌های اجتماعی پایینی داشته باشند (Onder & Gulay, 2009).

یکی دیگر از نقش‌های والدین در کمک به شکل‌گیری بعد عاطفی هویت اجتماعی فرزندان، فراهم سازی زمینه‌های حضور آن‌ها در اجتماع و کسب تجربه‌های جدید است. خانواده به طور مستقیم یا غیرمستقیم هنجارها و باید و نبایدهای حضور در اجتماع را به فرزند آموزش می‌دهد و فرزند با تعامل صحیح با والدین و سایر اعضای خانواده یا مشاهده رفتارهای آن‌ها در موقعیت‌های اجتماعی مختلف نقش منحصر به خود در جامعه را کشف می‌کنند.

مهمترین محدودیت این تحقیق به جهت کیفی بودن، زمان‌بر بودن آن و تاثیر دیدگاه‌های پژوهشگر در تحلیل داده‌ها می‌باشد، نتایج این تحقیق می‌تواند مورد استفاده اساتید، دانشجویان و فعالان حوزه تربیت قرار بگیرد. پیشنهاد می‌شود پژوهشگران به تاثیر خانواده در ابعاد دیگر شکل‌گیری هویت اجتماعی و همچنین نقش مدرسه، رسانه و فضای مجازی در شکل‌گیری ابعاد مختلف هویت اجتماعی بپردازند.

موازن اخلاقی

تمامی موازن اخلاقی در این پژوهش رعایت گردیده است.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

Extended Abstract

Introduction

The family plays a foundational role in shaping adolescents' social identity, particularly its emotional dimension. Early self-concept, fundamental attitudes, and moral values are predominantly cultivated within the family environment, positioning the family as both a national and social institution capable of profoundly influencing a child's worldview through role modeling and value transmission (Navabinejad et al., 2024;

Sa'adat Dorabi & Ahmadzadeh Mymand, 2023). As Tartakovsky emphasizes, parents are pivotal in fostering children's social identity development. The home environment forms the cornerstone for developing various dimensions of identity—cognitive, emotional, moral, and social. Among these, family relationships—arguably the most enduring and formative relational experiences during one's developmental trajectory—are essential in regulating, reshaping, and defining the child's psychosocial reality (Segrin & Flora, 2011).

Numerous emotional and psychological challenges faced during adolescence stem from inadequately formed social identities and low self-esteem or resilience (Shabani et al., 2024). According to family systems theory, the family operates as an interdependent structure governed by implicit rules, roles, and communication patterns, wherein individuals are deeply influenced by their family of origin across all life stages (Carr, 2012). Identity formation is an ongoing developmental task that begins at birth and continues throughout life, heavily mediated by familial interactions and emotional climate (Fedorenko et al., 2020).

Family identity and emotional ties persist even as individual members mature and gain autonomy, suggesting that the family remains a critical source of emotional nourishment, empathy, socialization, and support (Hamedinasab et al., 2020). Unlike other social institutions, familial roles are not easily replaceable; the emotional value of a family derives from shared history, relational dynamics, and mutual emotional investment (Goldenberg & Goldenberg, 2016). A supportive and communicative family context fosters adaptive functioning, emotional expression, and social resilience (Ansari, 2023; Scott, 2013). In contrast, dysfunctional family dynamics—marked by emotional suppression, rigid boundaries, or unresolved conflict—negatively impact children's psychosocial development (Khodadadi, 2013; Pirzadeh & Parsakia, 2023).

A rich, emotionally expressive home fosters learning and positive development, whereas emotionally barren environments increase the risk of psychological distress. Families play a central role in shaping children's ethical behavior, coping strategies, and emotional literacy (Farsi, 2024; Satir, 2019). Adolescents from emotionally open households are typically more capable of handling stress, identifying and expressing emotions, and forming meaningful social bonds (Salehzadeh et al., 2016). As children internalize family values, communication styles, and behavioral expectations, they gradually construct a stable emotional identity and a coherent sense of self (Khouy Nejad et al., 2012; Mirhashemi & Heydarpour, 2011; Sharifi et al., 2018). Thus, understanding how families influence the emotional dimension of social identity is critical for informing educational practices and supporting adolescent development (Sharbatian et al., 2021).

Methods and Materials

This qualitative descriptive study was conducted among teachers working in upper elementary schools (grades 4–6) in Saveh during the 2022–2023 academic year. The statistical population consisted of 293 teachers, and data were collected from 64 respondents using open-ended researcher-made questionnaires distributed across various school types (public, private, suburban, and central urban schools). Purposeful sampling was employed until theoretical saturation was achieved, resulting in 30 finalized questionnaires that provided the most comprehensive data.

To ensure research validity, prolonged engagement with the field was followed by member checking, expert review, and a combination of manual coding and MAXQDA 10 software analysis. Content validity was affirmed through expert judgment, and subsequent refinements were made to the questionnaire based on their feedback. For reliability testing, five questionnaires were re-coded after two weeks using the Bowen & Bowen (2008) approach, resulting in a re-coding reliability index of 91.5%.

Findings

The analysis identified two major themes: conscious influence (7 categories, 13 subcategories) and unconscious influence (6 categories, 14 subcategories) of the family on students' emotional identity formation. Conscious influences included efforts to provide emotional support by recognizing individual differences, meeting emotional needs, and promoting mental health. Parents prepared children for social life by identifying

interests, encouraging resilience through trial-and-error learning, and facilitating active community participation. Other strategies included storytelling to teach social etiquette, involving children in decision-making, emphasizing the Ahl al-Bayt as role models, and gamifying ethics and manners instruction. Parents also encouraged ethical reflection and responded to physiological needs, reinforcing emotional security and self-worth.

Unconscious influences emerged through everyday family interactions. Positive parent-child relationships, sibling dynamics, and marital stability shaped emotional identity implicitly. Teachers reported that secure parental attachment, peaceful parental relationships, and sibling support fostered emotional strength. Families modeled moral norms through implicit teachings on gratitude, right and wrong, and role expectations.

Environmental and socio-economic conditions such as home atmosphere, parental education levels, income, and responsible financial behavior influenced students' emotional development. Socialization with peers and media exposure also played significant roles—peer groups offered emotional mirroring and behavioral modeling, while unregulated media consumption posed risks of alienation and unrealistic identity ideals.

In summary, teachers highlighted the stronger impact of unconscious processes—especially the quality of parental relationships and sibling dynamics—on the emotional dimension of social identity.

Discussion and Conclusion

The findings underscore the dual role of the family in shaping the emotional aspect of students' social identity—through both deliberate, conscious parenting strategies and implicit, unintentional daily interactions. The quality of the marital relationship, parental responsiveness, and emotionally secure environments were consistently associated with healthier emotional identity development in adolescents. Children who experience emotionally nurturing relationships at home are more likely to develop self-confidence, express their emotions healthily, and navigate social roles effectively.

Furthermore, the results demonstrate that family dynamics extend beyond parent-child interactions. Sibling relationships, characterized by trust and shared generational experiences, contribute to emotional growth and social empathy. Parents serve as primary moral role models, influencing children's definitions of right and wrong, expressions of gratitude, and overall emotional literacy.

The provision of basic needs—physical, emotional, and psychological—by the family was shown to build a foundation of trust and openness. This foundational trust enables children to become more receptive to social norms and emotional guidance. The individuality of children must be acknowledged and respected to prevent feelings of rejection and promote positive self-concept formation.

When parents identify and nurture their children's interests and strengths, they foster autonomy and confidence, allowing children to see their roles in society more clearly. Supportive parenting characterized by patience, assertiveness, and encouragement gives children the space to explore, make mistakes, and grow. Conversely, emotionally cold or authoritarian parenting styles were found to hinder emotional development and social adaptation.

This study also highlights the importance of providing children with opportunities for social interaction and real-life experiences outside the family. Through active participation in social settings, children gain experiential understanding of societal roles and expectations, contributing to a more integrated social identity. Limitations of this study include its qualitative design, which limits generalizability, and the influence of researcher bias during data interpretation. Nonetheless, the study offers valuable insights for educators, policymakers, and family counselors. Future research should explore how schools, media, and digital environments contribute to shaping the emotional and social identity of adolescents.

References

- Ansari, F. (2023). Investigating the factors influencing the formation of social identity among high school students. 10th National Conference on Advances in Positive Psychology, Bandar Abbas. <https://en.civilica.com/doc/2012558/>
- Carr, A. (2012). *Family therapy: Concepts, process, and practice*. Malden: John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2012.00590.x>
- Farsi, M. (2024). Investigating challenges affecting identity formation in children. First International Conference on the Islamic Human Sciences Revolution, Sari. <https://en.civilica.com/doc/2087197/>
- Fedorenko, S., Voronina, H., & Zhurba, K. (2020). School-family Interaction in Forming Adolescents' National Identity: the Ukrainian Pedagogical Experience. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 12(4), 189-204. <https://doi.org/10.18662/rrem/12.4/341>
- Goldenberg, H., & Goldenberg, I. (2016). *Family therapy: An overview*. Thomson Brooks/Cole. https://books.google.com/books/about/Family_Therapy_An_Overview.html?id=6ccJAAAAQBAJ
- Hamedinasab, S., Gholami, V., & Azizi, M. (2020). The role of virtual social networks in social identity and teacher-student relationships. *Scientific Journal of Applied Educational Leadership*, 1(3), 77-90. https://ael.uma.ac.ir/article_1113.html
- Hoseini Mehrabadi, H., & Asghari, M. (2021). Investigating the relationship between family functioning and socialization of female students at Qom University. *Biannual Journal of Advances in Educational Sciences and Counseling*, 7(15), 168-186. https://educationscience.cfu.ac.ir/article_2154.html?lang=en
- Khodadadi, D. (2013). *The relationship between family functioning, sensation seeking, and video game addiction* [Master's thesis, Kharazmi University].
- Khouy Nejad, G., Rajaei, A., & Shirazi, M. (2012). Investigating the relationship between family functioning and adolescent identity. *Journal of Educational Management Innovations*, 8(1), 49-60. <https://www.sid.ir/paper/154094/en>
- Mirhashemi, M., & Heydarpour, L. (2011). The relationship between social factors and social identity among students. *Quarterly Journal of Social Research*, 4(12), 167-185. <https://www.sid.ir/paper/164900/en>
- Navabinejad, S., Rostami, M., & Parsakia, K. (2024). Influences of Family Structure and Intimacy on Emotional Divorce: A Cross-Sectional Analysis. *Journal of Psychosociological Research in Family and Culture*, 2(1), 23-30. <https://doi.org/10.61838/kman.jprfc.2.1.5>
- Olivetti, C., Patacchini, E., & Zenou, Y. (2020). Mothers, Peers and Gender-role Identity. *Journal of the European Economic Association*, 18(1), 266-301. <https://doi.org/10.1093/jeea/jvy050>
- Onder, A., & Gulay, H. (2009). Reliability and validity of parenting styles & dimensions questionnaire. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, 508-514. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2009.01.092>
- Pirzadeh, S., & Parsakia, K. (2023). A Comparative Study of Family Structure (Cohesion and Flexibility) and Functioning in People with and without Drug Abuse. *International Journal of Body, Mind & Culture*, 10(1), 82-89. <https://doi.org/10.22122/ijbmc.v10i1.278>
- Rashedi, M., Mousazadeh, Z., Abolmaali Hosseini, K., & Bagheri, F. (2020). Phenomenological study of factors influencing the formation of Iranian-Islamic identity among youth from experts' perspectives. *Biannual Journal of Islamic Educational Sciences*, 8(15), 53-76. https://journals.isu.ac.ir/article_75612.html
- Sa'adat Dorabi, F., & Ahmadzadeh Mymand, P. (2023). Examining the impact of family position on the academic performance improvement of students in schools. International Conference on Management, Education, and Educational Research, <https://en.civilica.com/doc/1999294/>
- Salehzadeh, M., Fallahi, M., & Rahimi, M. (2016). The role of family functioning, peer attachment, and academic performance in predicting the happiness of adolescent girls. *Positive Psychology Research Journal*, 2(4), 65-78. https://pppls.ui.ac.ir/article_21732.html?lang=en
- Satir, V. (2019). *Peoplemaking in Family Therapy* Transl. B. Birashk. Tehran: Roshd Publications.
- Scott, J. R. (2013). *Living with the "Truths" of DES Cyborg Babies: From Techno-Sex to Techno-Tots*. https://books.google.com/sv/books?id=7GNFSgwG1KgC&source=gbs_navlinks_s
- Segrin, C., & Flora, J. (2011). *Family Communication*, 2nd edition. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203857830>
- Shabani, J., Fani, R., & Badleh Shamushki, M. T. (2024). The effectiveness of group-based mindfulness training on resilience and high-risk behaviors among students with a history of self-harm in Raz and Jargalan County. *Journal of Social Welfare*, 24(93), 339-366. <https://doi.org/10.32598/refahj.24.93.4135.1>
- Sharbatian, M. H., Jahanshiri, J., & Ghasemi, M. (2021). The role of social identity dimensions in the sense of security among high school teachers in Mashhad. *Khorasan Journal of Cultural-Social Studies*, 16(3), 93-128. https://www.farhangekhorasan.ir/article_143511_en.html
- Sharifi, F., Amiri, S., & Ghasemi, V. (2018). Predicting adolescents' moral identity based on family functioning. *Psychological Achievements*, 25(1), 45-58. https://psychac.scu.ac.ir/article_13785.html?lang=en
- Szapocznik, J., Hervis, O., & Schwartz, S. J. (2013). *Brief strategic family therapy for adolescent drug abuse*. Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-398338-1.00011-7>

